УДК 330.101

М. С. Наумов,
к. е. н., доцент кафедри економічної теорії, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ КРИЗИ

M. Naumov,
Ph.D in Economics, Associate Professor of Department of Economic Theory,
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv

FEATURES OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF KHARKIV REGION UNDER CONDITIONS OF MODERN CRISIS

У статті досліджуються особливості зовнішньоекономічної діяльності Харківської області в умовах сучасної кризи. Проаналізовано товарну та географічну структуру зовнішньої торгівлі країни в цілому та області зокрема. З метою дослідження товарної структури розглянуто показники сировинного та технологічного експорту. Стверджується, що товарна структура експорту Харківської області є більш прогресивною, ніж структура України в цілому. Ефективність оцінена за допомогою сальдо зовнішньої торгівлі. Констатується, що в поточному році сальдо стало позитивним, а отже, ефективність зовнішньої торгівлі підвищилась. При аналізі географічної структури зроблено висновок, що зовнішня торгівля області з країнами Європи, Азії та Америки є неефективною. З метою збільшення експорту до європейських країн пропонується використовувати спеціально створені інформаційні ресурси.

Particular features of foreign economic activity of Kharkiv region under conditions of modern crisis are investigated in the article. Commodity and geographic structures of foreign trade are analyzed. Indicators of raw materials and technological exports are examined in order to investigate the commodity structure. It is considered that the commodity structure of Kharkiv region exports is more progressive than the structure of Ukraine as a whole. The efficiency estimated by the foreign trade balance. It is stated that the balance has became positive in recent year, consequently the efficiency of foreign trade has increased. It is concluded that foreign trade of Kharkiv region with Europe, Asia and America is ineffective. It is proposed to use a specially created information resources in order to increase exports to European countries.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, прямі іноземні інвестиції, сальдо зовнішньої торгівлі, сировинний експорт, технологічний експорт.

Key words: foreign economic activity, foreign direct investment, balance of trade, raw materials exports, technological exports.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Економіка України на сучасному етапі розвитку зіштовхнулась із такими проблемами, як зниження курсу національної валюти, скорочення золотовалютних резервів, підвищення банківських ставок тощо. Більшість економістів сходяться на думці, що розв'язати зазначені труднощі можна за рахунок припливу іноземного капіталу, а точніше, прямих іноземних інвестицій, оскільки саме вони надходять на довгостроковій основі, приносячи з собою нові технології та підвищуючи продуктивність праці на підприємствах. Разом із тим, дослідники відзначають, що, незважаючи на декларації політичних діячів та певні практичні кроки, іноземні інве-

Таблиця 1. Товарна структура експорту за 2013 рік, тис. дол.

	Україна	Харківська область
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	17570747,8	61642,9
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	6975000,3	581450,8
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	3344025,0	120680,0
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	296264,1	100003,3
Усього	63312022,1	1987301,6

Джерело: [5; 9, с. 235].

стори практично не вкладають кошти в Україну. Більше того, в останній час спостерігається скорочення інвестицій. Так, нещодавно американська Chevron відмовилась від проекту в Україні. Про масштабність втрат свідчить той факт, що тільки за перші три роки ця компанія була готова вкласти в Івано-Франківську область 350 мільйонів доларів, що, за оцінками фахівців, складає близько половини інвестицій, які ця область одержала за 20 років [4]. У таких умовах надходження валюти має бути збільшено за рахунок зростання експорту. Разом із тим, заходи, які в короткостроковій перспективі сприяють вирішенню цієї задачі, можуть закласти підгрунтя для майбутніх кризових явищ, пов'язаних із негативною географічною та товарною структурою зовнішньоекономічної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами зовнішньоекономічної діяльності традиційно займаються такі відомі українські економісти, як А.П. Гайдуцький, А.П. Голіков, М.І. Дідківський, Ю.Г. Козак, А.І. Кредісов, А.П. Румянцев, І.Ю. Сіваченко, В.С. Стельмах, Н.М. Тюріна, О.В. Шкурупій та інші. Серед останніх робіт найбільш цікавими є стаття П.І. Гайдуцького "Невесела ейфорія зовнішньої торгівлі", у якій автор аналізує зміни в експорті та імпорті України протягом останнього року, та спільна публікація А.І. Єрьоменко і Г.М. Кобаля, присвячена з'ясуванню причин відтоку прямих іноземних інвестицій з нашої країни. Разом із тим наразі недостатня увага у наукових виданнях приділяється змінам у зовнішньоекономічній діяльності окремих регіонів в умовах сучасної кризи.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є оцінка ефективності змін у товарній та географічній структурі експорту й імпорту Харківської області протягом останнього року.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливе значення для оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності має аналіз товарної структури експорту. Для нашого дослідження скористаємось висновками Н. Черкас, які вона зробила в своїй роботі "Технологічний експорт і динаміка економічного зростання в Україні" [10]. Найважливішими є два з них: по-перше, "технологічний експорт є вагомим рушієм економічного зростання в Україні на противагу експорту сировини" і, по-друге, "експорт сировини обмежує технологічний експорт" [10, с. 24—25]. Додамо також, що показник технологічного експорту розраховується як сума наступних груп митної статистики України: XVI "Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання", XVII "Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби" та XVIII "Прилади та апарати оптичні, фотографічні". До сировинного експорту відноситься XV група митної статистики "Недорогоцінні метали та вироби з них".

Для порівняння структури експорту України в цілому та Харківської області зокрема розглянемо дані, наведені Державною службою статистики України (табл. 1).

Відповідно до наведених в таблиці даних, технологічний експорт України в 2013 році становив 10615289,4 тисячі доларів, тобто 16,77 % загального експорту. У цей же час обсяг сировинного експорту був в 1,7 рази більше: його питома вага сягала 27,75 %. Ситуація в Харківській області істотно відрізнялась, оскільки тут структура експорту значно краще. Питома вага технологічного експорту (802134,1 тисячі доларів) у загальному експорті області дорівнювала 40,36 %, тоді як сировинного експорту — лише 3,1 %. Варто зазначити, що такі пропорції експорту Харківської області не пов'язані з його низьким абсолютним значенням: частка загального експорту області в сукупному експорті країни дорівнює 3,14 %, а технологічного — 7,45 % (від технологічного експорту країни).

У кризовому 2014 році ситуації істотно не змінилась (табл. 2).

Виходячи з даних таблиці 2, технологічний експорт України за перші десять місяців 2014 року становив 6464391,7 тисяч доларів, тобто 14 % від усього експорту країни; сировинний експорт — 28,73 %. У Харківській області за цей же період технологічний експорт дорівнював 613703,7 тисяч доларів або 39,03 % експорту області, сировинний експорт — 2,98 %.

Таблиця 2. Товарна структура експорту за січень-жовтень 2014 року, тис. дол.

	Україна	Харківська область
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	13263240,5	46882,6
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	4897725,5	469129,2
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	1347956,7	85151,1
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	218709,5	59423,4
Усього	46170289,5	1572190,2

Джерело: [6; 7].

Таблиця 3. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами Харківської області за січень — жовтень 2014 року

	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис. дол. США	у % до січня – жовтня 2013 р.	тис. дол. США	у % до січня – жовтня 2013 р.	
Усього	1572190,2	100,4	1571747,6	81,7	442,6
Країни СНД	998464,9	93,5	561254,8	79,6	437210,1
Інші країни світу	573725,3	115,3	1010492,8	83,0	–436767,6
Європа	231720,8	147,1	452947,6	73,8	–221226,8
Азія	229677,9	84,1	429686,5	97,9	–200008,7
Африка	82419,1	206,6	36768,7	132,3	45650,4
Америка	28284,5	111,6	89836,7	65,6	–61552,2
Австралія і Океанія	1623,0	84,5	695,1	185,2	927,9

Джерело: [3].

Таким чином, як у країні в цілому, так і в області зокрема у 2014 році питома вага технологічного експорту зменшилась. Але темпи її падіння в Харківській області значно менші — 3,29 %, тоді як в Україні загалом — 16,49 %.

Ефективність зовнішньої торгівлі можна оцінити також за допомогою сальдо. Як зазначає академік НААН, директор Інституту стратегічних оцінок при Президентському фонді Леоніда Кучми "Україна" Павло Гайдуцький, "позитивне сальдо торгівлі має для торговця не менш важливе значення, ніж чистий прибуток для виробничника", додаючи: "для держави принципове значення має ефективність зовнішньої торгівлі (з позитивним чи негативним сальдо), бо від цього залежать обсяги й динаміка ВВП, платіжного балансу і надходження до бюджету" [2]. Ще одним показником ефективності зовнішньої торгівлі є співвідношення сальдо зовнішньої торгівлі до експорту. Саме на основі цих двох показників П. Гайдуцький грунтовно аналізує зміни, які відбулися в зовнішньоекономічній діяльності України протягом останніх років. У своїй статті "Невесела ейфорія зовнішньої торгівлі" він доходить висновку, що Україна у зовнішній торгівлі з Росією домоглася реального прогресу: "співвідношення негативного сальдо зовнішньої торгівлі України з Росією до українського експорту скоротилося з 55,7 % у 2012 році до 11,7 % в першому півріччі 2014 року, тобто у 5 разів" [2]. У торгівлі з країнами Європейського Союзу ситуація також покращилась, оскільки співвідношення негативного сальдо зовнішньої торгівлі України з ЄС до відповідного експорту зменшилось до 1,8 %. Істотна відмінність від торгівлі з Росією полягає у відсутності сталої тенденції: ще у 2004 році сальдо зовнішньої торгівлі з ЄС було позитивним, а починаючи з 2005 року — негативним [2]. Нарешті, особливу увагу П. Гайдуцький приділяє торгівлі з іншими країнами, адже, по-перше, на неї припадає близько 35 % зовнішньої торгівлі і, по-друге, вона "традиційно позитивна й досить ефективна": у 2014 році співвідношення позитивного сальдо до українського експорту зросло до 27,3 %. Відтак, "найменш заполітизований напрям зовнішньої торгівлі є економічно найефективнішим" — підсумовує автор [2].

Аналогічні показники, які характеризують ефективність зовнішньоекономічної діяльності Харківської області, можна розрахувати на основі відомостей Головного управління статистики у Харківській області (табл. 3).

Як видно, в таблиці дані структуровані дещо інакше: серед країн СНД не виділена окремо Росія, так само не розмежована торгівля з країнами членами ЄС та рештою європейських країн. Але, оскільки Росія та ЄС переважають у відповідних групах, для з'ясування загальних тенденцій ці дані можуть бути використані.

Зміни, які відбуваються в структурі зовнішньоекономічної діяльності Харківської області, в основному аналогічні загальноукраїнським. Передусім це стосується сальдо зовнішньої торгівлі, яке у 2014 році (за січень — жовтень) стало позитивним. Щоправда, його відношення до експорту склало лише 0,028 %. Для порівняння: за аналогічний період 2013 року цей показник становив -22,85 %. Перехід від негативного сальдо до позитивного в основному пов'язаний зі скороченням імпорту.

А от регіональна структура торгівлі області певним чином відрізняється від торгівлі країни в цілому. Так, відношення сальдо торгівлі з країнами СНД до відповідного експорту склало 43,79 %. З одного боку, це відповідає загальноукраїнським тенденціям, а з іншого — це сальдо було позитивним і в аналогічному періоді попереднього року, хоча його відношення до експорту було меншим і дорівнювало 33,97 %. Сальдо торгівлі області з європейськими країнами залишилось негативним, але його відношення до експорту істотно скоротилось: з -289.62 % до -95,47 %. Проте на відміну від сальдо України, перевищення імпорту над експортом залишається значним. Найбільш істотна різниця в структурі зовнішньоекономічної діяльності полягає у взаємовідносинах із рештою країн (окрім країн СНД та Європи), сальдо торгівлі області з якими традиційно залишається негативним. Хоча у січні — жовтні 2014 року його відношення до експорту у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року скоротилось із -77,52 % до -63,02 %.

Таким чином, одним із пріоритетних завдань Харківської області в сфері зовнішньоекономічної діяльності є нарощування експорту до країн Європейського Союзу, але його реалізації перешкоджає брак необхідної для українських виробників інформації. Саме на цьому чиннику зробив наголос Голова представництва ЄС в Україні Ян Томбінські, виступаючи на бізнес-семінарі "Євробізнес. Вихід на ринок ЄС", та порадив українським підприємцям використовувати спеціально створені інформаційні ресурси і намагатися знайти свою нішу на ринку [8].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Внаслідок сучасної кризи зовнішньоекономічна діяльність України зазнала істотних змін. Передусім це проявилось у значному скороченні імпорту. Відбулись також якісні зміни: скоротилась питома вага технологічного експорту. Але темпи його падіння в Харківській області значно менші, ніж у країні в цілому. Зросла ефективність зовнішньої торгівлі, про що свідчить позитивне сальдо торгівлі у поточному році, тоді як у минулому році воно було негативним. Але якщо для України в цілому позитивне сальдо має місце у торгівлі майже з усіма регіонами, то в географічній структурі зовнішньої торгівлі області спостерігаються диспропорції. Імпорт Харківської області з країн Європи, Азії та Америки значно перевищує експорт до них, а позитивне сальдо торгівлі досягається, переважно, за рахунок істотного перевищення експорту до країн СНД над відповідним імпортом. У той же час за останній рік відбулись позитивні зміни, пов'язані зі скороченням негативного сальдо торгівлі з Європою та Америкою. Таким чином, Харківська область має зберегти наявну товарну структуру зовнішньої торгівлі, яка відчутно краще загальноукраїнської, та, скориставшись наданням преференцій та динамікою валютних курсів, диверсифікувати експорт за рахунок збільшення поставок до європейських країн. Саме пошук шляхів такої диверсифікації є найбільш актуальним напрямом досліджень у зовнішньоекономічній сфері.

Література.

1. Гайдуцький А. Не за крихти. Україні потрібна якісно нова стратегія залучення іноземного капіталу / А. Гайдуцький // Дзеркало тижня. — 2014. — № 48—49 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/finances/ne-za-krihti-ukrayini-potribna-yakisno-nova-strategiya-zaluchennya-inozemnogo-kapitalu-_.html

2. Гайдуцький П. Невесела ейфорія зовнішньої торгівлі / П. Гайдуцький // Дзеркало тижня. — 2014. — № 38 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/international/nevesela-eyforiya-zovnishnoyi-torgivli-_.html

3. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами (щомісячна інформація) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kh.ukrstat.gov.ua/index.php/heohrafichna-struktura-zovnishnoi-torhivli-tovaramy-shchomisiachna-informatsiia

4. Єрьоменко А. Україна втрачає довіру інвесторів / А. Єрьоменко, Г. Кобаль // Дзеркало тижня. — 2014. — № 50 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/energy_market/ukrayina-vtrachaye-doviru-investoriv-gazu-ne-bude-_.html

5. Товарна структура зовнішньої торгівлі за січень-жовтень 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

6. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2013 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

7. Товарна структура зовнішньої торгівлі області (щомісячна інформація) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kh.ukrstat.gov.ua/index.php/tovarna-struktura-zovnishnoi-torhivli-oblasti-shchomisiachna-informatsiia

8. Томбінскі: ринок ЄС відкритий, українським компаніям потрібно шукати ніші [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/tombinski-rinok-yes-vidkritiy-ukrayinskim-kompaniyam-potribno-shukati-nishi-158242_.html

9. Харківська область у 2013 році. Статистичний щорічник. — Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2014. — 506 с.

10. Черкас Н. Технологічний експорт і динаміка економічного зростання в Україні / Н. Черкас // Міжнародна економічна політика. — 2006. — № 1 (4). — С. 5—28.

References:

1. Hajduts'kyj, A. (2014), "Not for crumbs. Ukraine needs a qualitatively new strategy to attract foreign capital", Dzerkalo tyzhnia, [Online], vol. 48—49, available at: http://gazeta.dt.ua/finances/ne-za-krihti-ukrayini-potribna-yakisno-nova-strategiya-zaluchennya-inozemnogo-kapitalu-_.html (Accessed 4 January 2015).

2. Hajduts'kyj, P. (2014), "Sadly euphoria of Foreign Trade", Dzerkalo tyzhnia, [Online], vol. 38, available at: http://gazeta.dt.ua/international/nevesela-eyforiya-zovnishnoyi-torgivli-_.html (Accessed 5 January 2015).

3. The official site of Main Statistical Office in Kharkiv region (2014), "Geographic structure of foreign trade (monthly data)", available at: http://www.kh.ukrstat.gov.ua/index.php/heohrafichna-struktura-zovnishnoi-torhivli-tovaramy-shchomisiachna-informatsiia (Accessed 29 December 2014).

4. Yer'omenko, A. and Kobal', H. (2014), "Ukraine loses the confidence of investors", Dzerkalo tyzhnia, [Online], vol. 50, available at: http://gazeta.dt.ua/energy_market/ukrayina-vtrachaye-doviru-investoriv-gazu-ne-bude-_.html (Accessed 4 January 2015).

5. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2014), "Commodity Pattern of Foreign Trade of Ukraine, January-October 2014", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 30 December 2014).

6. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2014), "Commodity Pattern of Foreign Trade of Ukraine, 2013", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 30 December 2014).

7. The official site of Main Statistical Office in Kharkiv region (2014), "Commodity structure of foreign trade in January — October 2014", available at: http://www.kh.ukrstat.gov.ua/index.php/tovarna-struktura-zovnishnoi-torhivli-oblasti-shchomisiachna-informatsiia (Accessed 29 December 2014).

8. Dzerkalo tyzhnia (2014), "Tombinski: EU market is open, Ukrainian companies have to look for niches", available at: http://dt.ua/ECONOMICS/tombinski-rinok-yes-vidkritiy-ukrayinskim-kompaniyam-potribno-shukati-nishi-158242_.html (Accessed 31 December 2014).

9. Kharkivs'ka oblast' u 2013 rotsi. Statystychnyj schorichnyk [Kharkiv region in 2013. Statistical Yearbook], Main Statistical Office in Kharkiv region, Kharkiv, Ukraine.

10. Cherkas, N. (2006), "Technological exports and dynamics of economic growth in Ukraine", Mizhnarodna ekonomichna polityka, vol. 1 (4), pp. 5—28.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2015 р.